

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 811.111'255.4

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/47-3-10>**Алла МИХАЙЛЕНКО,***orcid.org/0000-0001-8814-7733**викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 1
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
(Київ, Україна) allajob@ukr.net***Наталія СИТАЙЛО,***orcid.org/0000-0002-7696-1110**викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 1
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
(Київ, Україна) allajob@ukr.net***ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СКЛАДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ
ТА ТЕХНІЧНИХ СЛІВ-ТЕРМІНІВ І СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ
ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ**

У статті велику увагу приділено вивченню перекладацьких трансформацій 725 складних економічних та технічних слів-термінів та термінологічних словосполучень англійської мови. Проаналізовано продуктивність та частотність реалізації засобів перекладу таких складних слів-термінів. Розглянуто класифікацію перекладацьких трансформацій складних слів-термінів та на основі проведеного дослідження визначено найбільш вживані засоби перекладу: лексичні та лексико-семантичні трансформації. Дано визначення таким лексичним засобам перекладу, як калькування та лексичний переклад. Окрім лексичних трансформацій, для перекладу складних слів-термінів та словосполучень з англійської мови на українську використовуються і лексико-семантичні прийоми перекладу: спрощення, конкретизація, генералізація. Лексико-семантичні трансформації відіграють важливу роль у разі перекладу термінів українською мовою, оскільки часто нам необхідно робити заміну слова чи словосполучення, що мають більш широкий спектр значень, еквівалентом, який конкретизує значення згідно з контекстом або стилістичними вимогами. У таких випадках, коли одиниця більш широкого змісту передається в мові перекладу одиницею конкретного змісту, відбувається процес конкретизації. Граматичні трансформації (а саме функціональна заміна) можуть також використовуватися для перекладу технічних та економічних термінів. У таких випадках граматична форма слів у разі перекладу може замінюватися на іншу граматичну форму. Граматичні трансформації викликають додаткові труднощі під час перекладу термінологічних одиниць. Трансформація може бути повною або частковою залежно від того, чи змінюється запропонована структура речення. У разі зміни головних членів речення відбувається повна трансформація, якщо ж замінюються лише другорядні – часткова. Запропоновані засоби перекладу сприяють розширенню можливостей перекладу термінології у сферах науки та економіки, що є важливим у перекладацькій практиці та лексикографічній роботі і дозволяє перекладачам використовувати різноманітні прийоми перекладу. Перекладацькі трансформації надають різноманітності та стилістичного забарвлення вихідному тексту. Результати проведеного дослідження можуть бути використані у курсах лексикології, перекладу. Запропоноване дослідження може бути використане для студентів філологічних факультетів та у перекладацькій діяльності.

Ключові слова: засоби перекладу, складні слова-терміни, словосполучення, класифікація, лексичні трансформації, лексико-семантичні трансформації, граматичні трансформації.

Алла МΥΚΗΑΙΛΕΝΚΟ,*orcid.org/0000-0001-8814-7733**English Teacher at the Department of English for Engineering № 1
National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”
(Kyiv, Ukraine) allajob@ukr.net***Nataliia SYTAILO,***orcid.org/0000-0002-7696-1110**English Teacher at the Department of English for Engineering № 1
National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”
(Kyiv, Ukraine) allajob@ukr.net*

TRANSLATION TRANSFORMATIONS OF COMPLEX ECONOMIC, TECHNICAL TERMS AND WORD COMBINATIONS IN ENGLISH AND THEIR CLASSIFICATION

The article deals with the study of translation transformations of 725 complex economic and technical terms and word combinations of the English language. The productivity and frequency of realization of translation methods of complex terms and word combinations are analyzed. The classification of translation transformations of complex terms is considered. Taking into account the research, we can say that the most frequently used translation transformations are lexical and lexico-semantic transformations. Lexico-semantic transformations play an important part in the translation of terms into Ukrainian, as we often need to replace words or phrases with a wider range of meanings with an equivalent that specifies meanings according to context or stylistic requirements. In such cases, when a unit of broader content is transmitted in the language of translation by a unit of specific content, a process of concretization is essential. The main attention is paid to such lexical transformations as lexical translation and word for word translation. In addition to lexical transformations for the translation of complex terms and phrases from English into Ukrainian, the following lexico-semantic methods of translation are used: omission, concretization, generalization. Grammatical transformations (namely functional substitution) can also be used to translate technical and economic terms. In such cases, the grammatical form of words in translation may be replaced by another grammatical form. Grammatical transformations cause additional difficulties in translating terminology. The transformation can be full or partial, depending on whether the proposed sentence structure changes. The received data allow to identify common for both languages translation features as well as to determine how the language difference affects the choice of translation transformations. The proposed translation methods help to expand the possibilities of translation of terminology in the fields of science and economy. It can be important in translation practice and lexicographic work and allows translators to use a variety of translation techniques. The results of the study can be used in courses of lexicology, translation. The proposed research can be used for students of philological faculties and in translation practice.

Key words: translation methods, complex terms, word combination, classification, lexical transformations, lexico-semantic transformations, grammatical transformations.

Постановка проблеми цієї статті полягає у спрямуванні лінгвістичних досліджень специфіки та засобів перекладу економічних та технічних термінів англійської мови. Дослідження, проведене в цій роботі, підсилюється тим, що у період розвитку технологій у сфері економіки та техніки забезпечення відповідного перекладу економічних та технічних термінів становить важливий складник перекладацької практики. Запропоноване дослідження пов'язане із визначенням перекладацьких трансформацій, їх класифікацією та застосуванням для перекладу саме економічних та технічних термінів.

Аналіз дослідження. Дослідженню перекладацьких трансформацій та способів перекладу складних слів-термінів та словосполучень приділяли велику увагу у своїй практиці такі лінгвісти, як Л. С. Бархударов, В. Н. Комісаров, Я. Й. Рецкер, О. О. Селіванова. Предметом дослідження нашої роботи є засоби перекладу 725 складних слів-термінів та словосполучень-термінів з англійської мови на українську.

Мета роботи полягає у дослідженні та аналізі перекладацьких трансформацій складних слів-термінів та словосполучень-термінів (на прикладі економічних та технічних термінів та словосполучень англійської мови).

Реалізація цієї мети досягається за допомогою вирішення низки завдань:

– визначити найкращі засоби перекладу, характерні складним словам-термінам та словосполученням;

– охарактеризувати особливості перекладу складних слів-термінів та словосполучень-термінів в економічній та технічній підмовах;

– провести аналіз перекладацьких трансформацій та визначити найбільш вживані засоби перекладу на основі запропонованих економічних та технічних лексичних одиниць.

Досягнення цієї мети зумовило використання таких методів дослідження, а саме: лексикографічного, трансформаційного, дистрибутивного, компонентного аналізу та застосування елементів кількісного і статистичного аналізу фактичного матеріалу.

Виклад основного матеріалу. Науково-технічні терміни, що репрезентують поняття спеціальної, професійної галузі науки або техніки, становлять суттєвий складник науково-технічних текстів. Такі терміни є неоднозначними і характеризуються відсутністю перекладацьких відповідників (у разі термінів-неологізмів) та національною варіативністю (тобто наявністю різних термінів в американському, британському, канадському та ін. варіантах англійської мови, що позначають одне й те ж явище, процес, об'єкт) (Жарабан, 2004: 315).

Для правильного перекладу терміна важливо знати його словотвірну і морфологічну структуру та семантичні відмінності від загальноживаних слів. За своєю будовою терміни поділяються на прості (base – основа), похідні: суфіксальні (transmitter – передавач), префіксальні (poli-acid –

багатоатомний), складні (airliner – пасажирський літак; footwalling – підриг ґрунту) та терміни-словосполучення (rarefied air – розріджене повітря, raw materials base – сировинна база).

Під час перекладу значні труднощі іноді виникають через існування омонімічних рядів (насамперед термінів) – лексичних елементів, тотожних за формою, але досить відмінних за значенням. У мові науки, техніки та економіки поширена омонімія через те, що у терміносистемах різних галузей науки, техніки та економіки широко застосовується так зване семантичне словотворення, коли наявній формі слова приписується те чи інше значення. Так, наприклад, загальне визначення слова air – повітря в економіці має значення атмосфера, обстановка, в техніці – повітря, обдувати повітрям, в авіації – авіаційний, літаковий.

Характер значення таких омонімічних термінів визначається належністю оригіналу до тієї чи іншої галузі науки і техніки та конкретною тематикою самого тексту оригіналу. Однак перекладацькі помилки можуть усе ж виникати у зв'язку зі значенням омонімічного терміна із суміжної галузі науки, техніки чи економіки (Тимошенко, 2003: 48).

Крім зазначеного виду омонімії термінів, коли одне значення значно ширше за інше, існують ще такі види термінологічної омонімії:

1) одна й та ж форма має різне значення у різних галузях науки: base у терміносистемі техніки має значення фундамент, база, в математиці – основа логарифма, в хімії – основа, в економіці – базис, підстава;

2) одна і та ж форма слова має різні значення в різних підгалузях суміжних наук: board у електроніці має значення плата, у зв'язку – комутатор;

3) одна й та ж форма має різні значення у різних підгалузях однієї і тієї ж галузі: airframe в авіабудуванні має значення планер, а у космічній техніці – корпус ракети;

4) одна й та ж форма має різні значення в межах однієї підгалузі: power у звичайній техніці має значення енергія, а у електротехніці – електрична енергія (Карабан, 2004: 316).

Для перекладу складних слів-термінів та термінів-словосполучень економічної та технічної підмов використовуються такі лексичні засоби перекладу, як: калькування та лексичний переклад. У результаті проведеного дослідження виявлено, що таким засобом перекладу, як *калькування*, перекладається 30% (218) від усіх досліджуваних одиниць, а *лексичним перекладом* – 11,3% (82).

Кількісний та відсотковий склад лексичних прийомів перекладу складних слів-термінів та словосполучень-термінів економічної та технічної підмов занесемо до таблиці 1.

Розглянемо таку перекладацьку трансформацію, як калькування. Калькування – відображення не звукового, а комбінаторного складу слова або словосполучення, коли частини слова (морфеми) або фрази (лексеми) перекладаються відповідними елементами мови перекладу. Калькування використовується, коли необхідно створити осмислену одиницю в мові перекладу і при цьому зберегти елементи форми або функції основної одиниці (Жакова, 2003: 88). Під час перекладу складних слів-термінів та словосполучень-термінів такий спосіб перекладу, як калькування, відіграє вагомий роль. Більшість термінів економічної та технічної підмов перекладаються за допомогою такого способу перекладу. Наведемо приклади складних слів-термінів та словосполучень-термінів, перекладених за допомогою калькування: carbureted air – карбюроване повітря, conditioned air – кондиційоване повітря, ionized air – іонізоване повітря, excess air – надмірне повітря.

Лексичний переклад є одним із засобів перекладу технічних та економічних термінів. Такий переклад застосовується в тих випадках, коли складне слово-термін або словосполучення-термін представлено у мові перекладу лексичним засобом (Влахов, Флорін, 1986: 209). Таким чином, багато англійських дієслів, виражених словосполученням-терміном, можна передати їх лексичним еквівалентом. Такі дієслівні вирази, як правило, не мають експресії та метафоричності, що і вказує на лексичну заміну: aircraft – літак, airport – аеропорт, tone arm – тона́м, fix arm – захват.

Крім лексичних трансформацій, для перекладу складних слів-термінів та термінів-словосполучень економічної та технічної підмов з англійської мови на українську використовуються і лексико-семантичні прийоми перекладу: спрощення, конкретизація, генералізація. Результати проведеного дослідження показують, що для перекладу складних слів-термінів та словосполучень-термінів економічної та технічної підмов англійської мови застосовуються такі лексико-семантичні трансформації, як: спрощення – 6,8% (49), конкретизація – 26,8% (194), генералізація – 1,5% (11), описовий переклад – 8,7% (63).

Кількісний та відсотковий склад лексико-семантичних прийомів перекладу складних слів-термінів та словосполучень термінів економічної та технічної підмов наведений у таблиці 2.

Розглянемо лексико-семантичні трансформації більш детально. Можливість скорочення форми складних слів-термінів та словосполучень визначається не лише надлишком семантичної інформації, а й усталеністю терміна. Редукція одного або декількох компонентів не

Таблиця 1

Лексичні трансформації	Приклади	Переклад	Кількість	Відсотки
1. Калькування	Carburated air	Карбюроване повітря	218	30
2. Лексичний переклад	Air base	Авіабаза	82	11,3

Таблиця 2

Лексико-семантичні трансформації	Приклади	Переклад	Кількість	Відсотки
1. Спрощення	Foundation bed	Основа	49	6,8
2. Конкретизація	Free air	Атмосферне повітря	194	26,8
3. Генералізація	Water power	Гідроенерго-ресурси	11	1,5
4. Описовий переклад	Revenue board	Департамент податків і зборів	63	8,7

порушує сприйняття людиною, яка говорить, повної моделі та значення. Еліпсис створює додаткову експресію (Виноградов, 2002: 199). Редукція може стосуватись окремих лексичних компонентів і словосполучень. Спрощення застосовується, коли вихідна одиниця володіє високим ступенем інформації. При цьому перекладається не саме слово, а конкретний варіант його значення (Казакова, 2003: 112). Точне відтворення еліпсису під час перекладу ускладнено відсутністю у мові перекладу відповідників, аналогічних повній формі скорочених ССТ та СТ: air-tight – герметичний, uninterrupted face – лава, lower-lever gate – глибинний затвор.

Конкретизація – процес, у разі якого одиниця більш широкого конкретно-логічного змісту передається в мові перекладу одиницею конкретного змісту. Українській мові властива більша конкретизація порівняно з англійською. Тому нерідко необхідно зробити заміну слова або словосполучення, які мають більш широкий спектр значень, еквівалентом, який конкретизує значення контексту або стилістичні вимоги: Dead air – нерухоме повітря, liquid air – рідке повітря, preheated air – попередньо нагріте повітря.

Генералізація – зворотний процес конкретизації. Під час перекладу складних слів-термінів та словосполучень термінів економічної та технічної підмов за допомогою такого прийому у мові перекладу утворюється перекладацький відповідник, який містить родові поняття (більш загальне), яке охоплює більш конкретне значення в тексті оригіналу. Розглянемо декілька прикладів цього явища: key box – ключовий комутатор, buying power – купівельна спроможність.

Описовий переклад використовується у разі відсутності регулярного словникового відповідника або у разі неспівпадиння смислових функцій відповідних одиниць у мові перекладу. Опис повинен бути конкретним і коротким, створюючи таку

одиницю перекладу, яку можна вжити в тексті без додаткових мовних одиниць (Казакова, 2003: 113):

Engine test bed – стенд для тестування двигунів, slow board – щит-сигнал обмеження швидкості, universal bottom – універсальний плужниковий корпус.

Грамматичні трансформації

Різноманітність граматичного складу англійської мови, із точки зору перекладу, виражається в двох категоріях проблем перекладу з англійської мови на українську: проблеми перекладу у разі співпадиння граматичних властивостей мовних одиниць та проблеми перекладу у разі неспівпадиння граматичних властивостей мовних одиниць у мові-джерелі та мові перекладу. Грамматичні властивості мовних одиниць включають цілу низку мовних властивостей:

- форма слова;
- словосполучення;
- речення;
- порядок слів у реченні;
- граматичне значення форм;
- контекстуальні функції форм і значень.

Для перекладу складних слів-термінів та словосполучень-термінів економічної та технічної підмов англійської мови характерні, поряд із лексичними та лексико-семантичними, граматичні трансформації. В нашій роботі ми розглянули 108 (15%) складних слів-термінів та словосполучень-термінів, які перекладаються за допомогою граматичних трансформацій. Для перекладу таких слів ми використовували один із видів граматичних трансформацій – функціональну заміну.

Функціональна заміна використовується, коли функції або значення вихідних граматичних форм термінів або словосполучень-термінів не співпадають із граматичними формами мови перекладу. В таких випадках граматична форма слів під час перекладу може замінюватися на іншу граматичну форму (Казакова, 2003: 162):

Dirt bed – прошарок пустої породи, rest base – частина снаряду, combination body – кузов, що має відкидний верх.

Висновки. Результати проведеного дослідження показують, що для економічної та технічної термінології можна виділити найбільш характерні засоби перекладу. Ними є такі перекладацькі трансформації, як лексичні (калькування – 218 (30%), лексичний переклад – 82 (11,3%)), лексико-семантичні (спрощення – 49 (6,8%), конкретизація – 194 (26,8%), генералізація – 11 (1,5%), описовий переклад – 63 (8,7%)), граматичні – 108 (15%). Саме такі перекладацькі трансформації під час пере-

кладу складних слів-термінів та словосполучень-термінів (на прикладі економічних та технічних термінів) вживаються найчастіше.

Запропоновані засоби перекладу сприяють розширенню можливостей перекладу термінології у сферах науки та економіки, що є важливим у перекладацькій практиці та лексикографічній роботі і дозволяє перекладачам використовувати різноманітні прийоми перекладу. Результати проведеного дослідження можуть бути використані у курсах лексикології, перекладу. Запропоноване дослідження може бути використане для студентів філологічних факультетів та у перекладацькій діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Виноградов В. С. Введение в переводоведение : учебник. Москва : Издательство института общего среднего образования. РАО, 2002. 224 с.
2. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. Москва : Международные отношения. 1986. 226 с.
3. Казакова Т. А. Практические основы перевода. English – Russian. Санкт-Петербург : Союз. 2003. С. 88–162.
4. Карaban В. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні труднощі : навчальний посібник. Частина II. Київ : Нова книга. 2004. С. 315–316.
5. Тимошенко П. В. Засоби структуризації інтернаціональних терміноелементів в українській науковій термінології. *Мовознавство*. № 7. Київ, 2003. С. 47–49.

REFERENCES

1. Vynohradov V. S. Vvedeniye v perevodovedeniye [Introduction in Translation]: Uchebnyk. Moskva: Yzdatelstvo ynstytuta obshcheho sredneho obrazovaniya. RAO, 2002. 224 p. [in Russian].
2. Vlahov S., Florin S. Neperevodimoe v perevode [Untranslatable in translation]. Moskva: Mezhdunarodnyie otnosheniya. 1986. 226 s. [in Russian].
3. Kazakova T. A. Praktycheskiye osnovy perevoda [Practical basis in translation]. English – Russian. Sankt-Peterburh: Soiuz, 2003. Pp. 88–162 [in Russian].
4. Karaban V. Pereklad anhliiskoi naukovoi i tekhnichnoi literatury. Leksychni, terminolohichni ta zhanrovo-stylistychni trudnoshchi. Ch II. [Translation of English scientific and technical literature. Lexical and Terminological difficulties.] Part II. Kyiv: Nova knyha. 2004. Pp. 315–316 [in Ukrainian].
5. Tymoshenko P. V. Zasoby strukturyzatsii internatsionalnykh terminoelementiv v ukrainskii naukovii terminolohii [Means of structuring international terminological elements in Ukrainian scientific terminology]. *Movoznavstvo*. No. 7. Kyiv, 2003. Pp. 47–49 [in Ukrainian].